

La darrera morada de Violant

JOAN PAPELL TARDIU

Violant d'Hongria pel matrimoni amb el rei Jaume I fou reina d'Aragó, de Mallorca, de València, comtessa de Barcelona, senyora de Montpeller, del Rosselló, del Capcir i de la Cerdanya. El rei Jaume s'hi va casar en segones núpcies, després de divorciar-se d'Elionor de Castella, i d'haver mort la bella i estimada Aurembiaix, amb la qual, abans d'haver maridat amb Pere de Portugal, havia signat un pacte de concubinatge, per tal d'obtenir el comtat d'Urgell i incorporar-lo a la Corona.

Jaume I, estant a Terol, devia ser pel mes de gener de 1221 -tenia aleshores tretze anys d'edat- va rebre una ambaixada de la reina Berengüera, muller d'Alfons IX de Lleó, filla d'Alfons VIII de Castella i mare del rei Ferran III el Sant, per pactar matrimoni entre el rei Jaume i sa germana petita Elionor, que com ella era filla d'Alfons VIII i d'Elionor d'Anglaterra o Plantagenet. Així ens ho narra el mateix rei en el seu *Llibre dels feits*: *E nós haguem per muller la reina dona Elionor per consell de nostres hòmens, que ens aconsellaven que pus nostre pare no havia pus fill sinó nós que prengüesem muller estant jove, per ço car ells havien gran resguard de nostra vida per raó de malauties o de metzines que ens donassen. E que, en totes guises, volien que hereu romangués de nós.*

Jaume I va acceptar la recomanació dels seus nobles consellers i es va casar amb Elionor de Castella a l'església de Àgreda –situada a la província de Sòria, pertanyent al regne de Castella, a la partió amb Aragó- el 6 de febrer de 1221, és a dir un mes més tard d'haver rebut l'ambaixada castellana. Tenia el rei tretze anys i quatre dies recent complits. Per la joventut del rei, encara que la reina era un poc més gran que ell, el matrimoni no seria consumat fins passat un any. El rei mateix ens ho confirma en el *Llibre dels feits*: *E podiem llaora haver dotze anys complits i entràvem en lo tretzè, si que un any estiguem ab ella que no podiem fer ço que els hòmens han a fer ab sa muller, car no havíem edat.*

L'any 1223, quan en Jaume tenia quinze anys, d'aquesta unió va néixer l'infant Alfons, hereu i primogènit de la Corona, però que mai no arribaria a regnar, car va morir l'any 1260 sense descendència del matrimoni amb Constança de Montcada¹, vivint encara el rei en Jaume, que ho faria l'any 1276. De la unió no n'hi hauria més fills, car la relació d'adolescents mai es va arribar a consolidar definitivament, i perquè el matrimoni fou dissolt per manament papal, car hi concorria el fet i factor de parentiu, doncs els contraents, ambdós, eren besnéts d'Alfons VII de Castella. La sentència de divorci o d'anul·lació matrimonial fou atorgada l'any 1230. Elionor va acabar els seus dies en el monestir de Las Huelgas de Burgos, de la que en fou fundadora i abadessa.

Dos anys abans de la sentència d'anul·lació del matrimoni, Jaume ja havia substituït Elionor per Aurembiaix.

Aurembiaix era filla de Armengol VIII d'Urgell i d'Elvira de Subirats. Aquesta, vídua del seu primer marit, Armengol VIII, havia concordat o almenys havia iniciats parlaments amb el monarca Pere el Catòlic, de casar sa filla Aurembiaix, amb l'infant Jaume, quan aquests eren encara molt petits. Però aquest casament amb el temps és diluï. Aurembiaix amb el temps va casar amb un noble castellà dit Àlvar Pérez, que era fill de Pedro Fernández de Castro, el Castellano, que tenia un gran senyoriu a Galícia, i de Ximena Gómez. Però es donava el cas que era familiar d'Aurembiaix, car una tia avia seva, Major, filla d'Armengol VI, havia contret matrimoni, amb un familiar d'Àlvar, anomenat Pedro Fernández de Trava. Així doncs aquest matrimoni fou anul·lat i d'ell no hagué fills.

Pel mes d'agost de 1228, estat el rei en Jaume a la ciutat de Lleida, comparegué a la seva presència la comtessa d'Urgell, Aurembiaix, filla del comte Armengol VIII, la qual havia ja estat casada amb Àlvar Pérez, matrimoni que s'havia, declarat nul per parentiu, com hem dit suara. L'acolliment que li dispensa en Jaume va ésser extraordinari car la visitant era un dona molt bella, i en Jaume un faldiller. El mateix així ho fa constar en el *Llibre del feits*: (E Nós acollim-la bé...). Dos dies després En Jaume per cortesia, o pel desig de veure-la de nou, torna-li la visita al seu hostel, i la va trobar en companyia del noble Guillem de Cervera, senyor de Juneda, el seu padrastrer, car la seva mare Elvira Subirats, a l'enviduar d'Armengol VIII, havia contret matrimoni amb Guillem de Cervera, que en aquells moments també era ja viuud.

En Guillem de Cervera, senyor de Juneda, era en consell d'ella, e per ell faia més que per hom del món, e aconsellava-la en ses faenes, per ço car ella havia la mare d'ella per muller; e car ella era hom antic e del pus savis d'Espanya².

Quin motiu o raó va fer que aquest dos personatges iniciessin una apassionada relació sentimental, que acabaria amb un amistançament i posterior amb un pacte de concubinatge. Aurembiaix havia acudit al rei, com a vassall del rei cercant protecció i justícia. A la mort del seu pare Armengol, ella era filla única del comte difunt, i per tant l'hereva del comtat, però el seu oncle, Guerau de Cabrera, casat amb una germana del seu pare, per tant tia carnal d'Aurembiaix, s'havia fet amb el comtat i l'havia expulsat del dominis que li pertanyien.

LA DARRERA MORADA DE VIOLANT

A sota, representació de Jaume I en el llibre de "Franchées de Malorcha". 1295. Pergamí. Arxiu del Regne de Mallorca. De l'exposició "Un mar de lleis, De Jaume I a Lepant" IEMed.

A la pàgina de la dreta, detall del bell rostre de la Mare de Déu del Claustre de Vallbona. Tot i que es creu obrada al s. XIII, aquesta important imatge ha estat atribuïda a Guillem Seguer (s. XIV) esculpida, probablement, sobre un model anterior.

¹ Constança de Montcada era filla de Gastó de Montcada, vescomte de Bearn, el qual a la vegada ho era de Guillem de Montcada, mort a Portopi, durant la conquesta de Mallorca.

² F. SOLDEVILA, *Llibre dels feits del rei En Jaume*.

³ ACA, pergami de Jaume I, núm. 389.

⁴ Es deia de nom Andrewa, femení del nom del seu pare i progenitor, i que va canviar pel de Jolanta Arpad. Haches nom va ser catalanitzat amb el nom de Iolant o Yolant o Violant. El seu nom complet era Andrewa Arpad de Courtenay.

⁵ Volem fer referència aquí a que el pare de Violant va estar casat tres vegades. El primer matrimoni fou amb Gertrudis de Merènia, que va morir l'any 1213. D'aquest matrimoni hi hagué cinc fills entre ells l'hereu del tron, Bela IV, i Santa Isabel d'Hongria. La tercera esposa fou Beatriu de l'Este, de la que hagué un fill Esteve.

LA DARRERA MORADA DE VIOLANT

A dalt, grup de ceràmica commemoratiu de la voluntat de Violant de ser inhumada al monestir de Vallbona. Es troba en un mur a la plaça de l'església.

No cal dir que en Jaume, mogut per la raó que li assistia i per la seva bellesa... i altres coses, la hi va restituir. Jaume va iniciar una relació amb ella, perquè hi van concórrer factors que ho van possibilitar. Jaume i Aurembiaix, eren joves, i separats dels seus respectius cònjuges. Ell era un home ardent, com ho va demostrar tota la seva vida, jove, alt, fornit, ros, ben proporcionat, i ella era bella i jove. Estaven predestinats a entendre's. I així ho van fer. Jaume es va enamorar perdudament de la comtessa i aquesta d'ell. Però a Jaume també li assistien altres interessos, polítics sobretot, el desig d'incorporar, a la mort d'Aurembiaix, el comtat d'Urgell a la Corona. Per això resulta fàcil comprendre el pacte de concubinatge que se signa a Agramunt, el 23 d'octubre de l'any 1228, deu mesos abans de l'expedició a Mallorca.

Però perquè aquest pacte de concubinatge i amistançament i no matrimoni, ja que el dos eren divorciats, o en procés de divorci el del rei? Aurembiaix, solament era una comtessa. En Jaume volia una princesa, i a més ja havia estat casada. En una paraula: volia una esposa de sang reial i verge. Hem de pensar, que mentre durava l'amistançament amb Aurembiaix, havia iniciat converses amb el rei de Lleó, Alfons IX, per casar-se amb sa filla, Sança.

En Jaume I, res ens en diu en el Llibre dels feits. Que tenia de dir! Tampoc d'aquest assumpte de l'amistançament res ens en parla ni Desclot, ni historiadors com el francès Tourtoulon. Fou en F. Soldevila qui ho va donar a conèixer i va donar llum a un document, existent en la documentació de l'arxiu rial, i que no estava amagat a ningú³.

Tanmateix l'amor o passió amorosa que en Jaume I sentia per la bella comtessa d'Urgell, havia de ser efímer. El papa Gregori IX li buscava una nova esposa. El pontificat volia regnes forts, però sobre tot obedients

a Roma, que fossin l'equilibri del poder imperial, i tant se valia que fos a Occident, com a l'imperi llatí d'Orient. Per aquest motiu va casar a Ferran de Castella i Lleó amb Beatriu de Suàbia. I per Aragó va procurar que la elegida fos més propera a Bizanci per raó de tenir una base per les futures croades a Terra Santa. Dues van ser les candidates. L'una va ésser la filla del duc d'Àustria (Hostalric=Östenraich), però aquesta com no era filla de rei, no va convenir a Jaume I, i es va decantar per la segona candidata la filla única del sobirà d'Hongria, Andreu II Arpad, Violant⁴. Violant era filla com hem dit del rei d'Hongria Andreu II i de Violant de Courtenay. A la vegada Andreu II ho era de Bela III d'Hongria i de Agnès d'Antioquia o de Chatillon, i Violant de Courtenay, morta l'any 1233, ho era de Pere de Courtenay, emperador llatí de Constantinoble i de Violant de Flandes. Aquest avior, paratge o llinatge va fer decantar la balança en l'elecció, si tenim també en compte la dot que aportava monetàriament -10.000 marcs de plata- i les possessions a Flandes -comtat de Neumours i Borgonya-, que no es van arribar a cobrar mai⁵.

El matrimoni fou concordat l'any 1234. Pel mes de febrer arribaren a Barcelona els ambaixadors d'Hongria, Bartomeu, bisbe de Cinc-Esglésies, de pàtria francesa, membre del seguici de la reina, Violant, mare de la princesa Andrewa o Joland⁶. També en aquesta ambaixada hi viatjava un gran magnat magiar, el comte Bernat⁷. El dia 20 de febrer es va signar el contracte matrimonial, i els ambaixadors hongaresos van tornar de retorn a Hongria, amb el pacte ben fixat i ferm.

Quan va ésser signat el contracte de matrimoni, En Jaume I, va sentir l'obligació de visitar la seva ex dona Elionor de Castella, al monestir a on estava reclusa, per tal de notificar-li el seu futur enllaç. Jaume és va veure obligat a donar-li més privilegis dels que tenia i prometre que el fill hagut dels dos, Alfons, continuaria

essent l'hereu i que heretaria el patrimoni que ell havia rebut dels seus avantpassats, és a dir, Aragó i Catalunya, però no Montpeller, heretat de la seva mare, que seria lliure de donar als fills que hauria amb Violant. A més va rebre el castell d'Ariza, a la partió amb Castella i mentre no es tornés a casar continuaria ostentant el títol de reina.

A finals d'agost o principis de setembre, Violant, va arribar a Barcelona. El viatge havia durat prop d'una cinquantena de dies. Hom suposa que el devia fer per terra; que passaria per Itàlia, per Ferrara, domini de la Casa Este, parents de la tercera esposa del seu pare, Beatriu, es dirigiria a Provença, amb tota seguretat fent etapa a Perpinyà⁸.

Les noces, segons Pròsper de Bofarull, tingueren lloc a la catedral de Barcelona el 8 de setembre de 1235⁹. Van ésser unes festes sumptuoses. Segons l'historiador F.O. Brachfeld, els hongaresos no vestien peces de roba blanca, car era un costum que a la península Ibèrica havien implantat els àrabs. A la cintura a l'estil musulmà lluïen sabres, portant a l'espatlla ballestes. I tots ostentaven a la seva roba les insígnies de la casa reial hongaresa de Sant Esteve: la doble creu apostòlica, sobre un triple turó d'or sobre un fons de cirerer fosc.

La reina va rebre d'esponsalici o escriu la senyoria de Montpeller i la baronia d'Omelades, que ell havia heretat de la seva mare Maria, el vescomtat de Millau. Abans de marxar cap a Hongria el bisbe Bartomeu, li recordà al rei que havia d'estendre el document propter nuptias a favor de la nova reina, i que ho fes amb tota exactitud, car sols ho havia fet de paraula abans de la cerimònia, perquè se'n pogués la reina gaudir en cas de mort prematura d'En Jaume. I així es va fer. L'11 de desembre En Jaume I va dictar el document:

Assignamus tibi dilecti uxori nostre Yoles, quam in facie ecclesie duximus legitime in uxorem, villam de Montispessulani cum omnibus appendiciis et cum toto dominio et districtu suo, ratione tui esponsalicie.

En varen ser testimonis l'arquebisbe de Tarragona, Guillem de Montgrí, el bisbe de Barcelona, Berenguer de Palou, Guillem de Montcada, Pere de Montcada, Berenguer de Puigverd i altres. Va redactar el document el notari Guillem de Sasala¹⁰. Però el dia 23 del mateix mes, el rei li augmentava encara més aquest esponsalici, al concedir-li a ella la dilectissima uxor nostra i carissima coniux mea la Cerdanya, el Conflent, el Vallespir i la vila de Cotlliure¹¹.

Aviat es va adaptar molt bé a la cort del seu marit, car la seva mare era filla de Pere de Courtenay, comte de Nevers, d'Auxerra i de Tonnerre, per tant senyor de diversos senyories ubicats a França, Flandes i a Borgonya¹². Gràcies a la seva mare Violant, Violant d'Hongria, parlava perfectament la llengua oil (francès). En Jaume parlava la llengua oc (provençal), per tant no hi havia problema d'enteniment, car les dues llengües eren romàniques i derivaven d'un tronc comú, el llatí, i aleshores no hi havia tantes diferències com avui hi podrien subsistir.

Yoles o Violant, aviat va demostrar ésser una dona de caràcter. Millor seria dir una dona plena d'ambició i treure'n profit del casament amb Jaume I. Estava disposada a fer-ho tot pels fills que hauria del matrimoni. Fins i tot va arribar a enemistar el pare amb el fill -Alfons- que es va refugiar a Castella. Mai va estar allunyada de les tasques polítiques o públiques. El palau li queia a sobre. Va acompanyar el seu marit en les campanyes guerrers contra l'infidel. Va dormir en tendes de campanya suportant totes les incomoditats. Però bé sabia que les noves terres conquerides serien pels seus fills, en detriment del primogènit Alfons. Ella va ser la que va estimular la conquesta de València, que ja estava prevista abans del casament. Fins i tot de vegades, sense la presència del rei, prenia decisions enmig dels nobles assistents. Gaudia de la confiança del rei? Estava el rei tant enamorat per permetre-ho? O no podia amb ella, que era jove, formosa i plena de vida? No ens atrevim a pronunciar-nos al respecte.

⁶ Avui aquesta població és coneguda com a Pecs.

⁷ El Beraldo, de les cròniques.

⁸ Durant el temps del trajecte a Hongria va morir el seu pare.

⁹ Soldevila diu que el 10 de setembre. Un historiador modern Vilacañas, és del tot imprecís, abans del desembre.

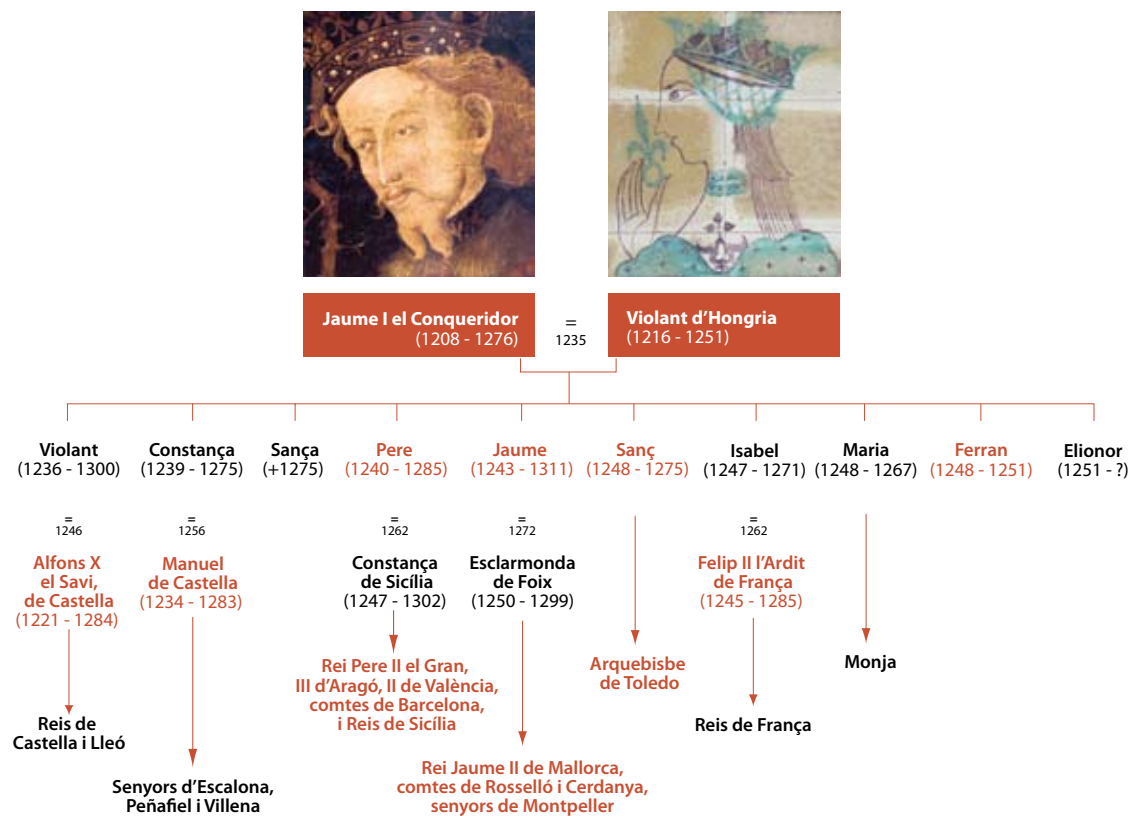
¹⁰ MIRET I SANS, J. Itinerari de Jaume I el Conqueridor.

¹¹ MIRET I SANS, J. Itinerari de Jaume I el Conqueridor.

¹² Els Courtenay eren una branca de la casa reial francesa. Andreu II va casar amb Violant de Courtenay perquè aspirava al tron de Bizanci, ja que era la casa Courtenay la qui ostentava el títol de l'imperi d'Orient.

LA DARRERA MORADA DE VIOLANT

Les restes de la reina Violant, morta el 1251, foren traslladades a Vallbona el 1275.

Va ésser una dona molt prolifera i fecunda. Va parir deu fills -encara que alguns historiadors sols en citen nou-, sis fembres i quatre barons. A saber:

- La infanta Violant d'Aragó, nascuda v. 1236, i morta l'any 1300. Va casar amb Alfons XD, el Savi de Castella.
- La infanta Constança d'Aragó, nascuda l'any 1239 i morta v. El 1275. Va casar amb l'infant Manuel de Castella, fill de Ferran III el Sant.
- La infanta Sança d'Aragó, de la que no hi ha constància de l'any del seu naixement i que morí després de 1275, anant de pelegrinatge a Jerusalem.
- Pere II (III per Aragó i II per València i Mallorca, i II com a comte de Barcelona) el Gran, nat l'any 1240 i mort el 1285.
- Jaume II rei de Mallorca, nat el 1243 i mort l'any 1311.
- L'infant Sanç d'Aragó, nascut vers el 1248 i mort l'any 1275. Fou arquebisbe de Toledo.
- La infanta Isabel que va casar am Felip l'Ardit, rei de França.
- La infanta Maria d'Aragó, nascuda el 1248 i morta el 1267, fou monja.
- L'infant Ferran d'Aragó, nascut el 1248 i mort prematurament el 1251 als tres anys d'edat, any en què també va morir la reina.

- La infanta Elionor d'Aragó, nascuda l'any 1251 i morta poc després de néixer. Aquesta filla molts historiadors no la recullen.

Com podem veure d'aquesta relació de fills i els matrimonis, els que no varen seguir la vida eclesiàstica, de fortuna que van aconseguir, fou degut al fort desig de Violant de aconseguir pels seus fills la millor situació i postura social que els encimbellés. La conquesta del regne musulmà de València va ésser esperonada per la reina, i ella mateixa hi va assistir acompanyant el seu espòs. Volia pel seus fills en Pere i en Jaume dos reialmes, i aquests sols podien ser el de Mallorca i el de València, car el fill de Jaume I hagut amb Elionor de Castella, era l'hereu dels estat patrimonials, és a dir, Aragó i Catalunya, segons el testament dictat pel monarca. Jaume I, per pressions de Violant fins i tot va canviar per tres vegades el contingut del seu testament i herència dels seus fills¹³. La mort de l'hereu Alfons, l'any 1260, va fer canviar el mapa polític de la corona. En Pere heretaria els regnes peninsulars -Catalunya, Aragó i València- i el segon en Jaume, el de Mallorca i els dominis ultra pirenaics. La reina havia aconseguit el seu propòsit. En aquest aspecte, un rei tant fort de caràcter com va ser en Jaume I es convertí en una titella en mans de la reina, de la que estava fortament enamorat.

Sarcòfag de la reina Violant al mur dret de l'absis de l'església.

El sepulcre de la reina Violant d'Hongria rep anualment la visita de molts ciutadans hongaresos.

Podem fer un retrat de la reina Violant. Podem dir, que era una dona de caràcter, però també de talent. Va tenir, al costat de Jaume I, un important paper en la política de la Corona d'Aragó. Fou un dels consellers més valuosos, diria interessat del rei, sobre el que exercí una forta influència malgrat les amants que aquest no va deixar de tenir durant el seu matrimoni. Sobre aquest aspecte, els historiadors estan plenament d'acord que En Jaume I era un home faldiller -hi ha que diu que eren les dones les que el perseguïen-. He dit suara que malgrat Violant fos una dona amant, fidel companya i dona fecunda, això no va ser cap impediment per a que el rei tingués amants casat amb ella. Potser hi havia altra raó. Una dona d'aquest talent i talant no devia exercir poca pressió al marit. Avui diríem que era una dona estressant. Però el cert és que va intervenir decisivament en els acords internacionals:

Tractat d'Almïçra amb el regne de Castella, l'any 1244.

Pacta i condicions de la rendició de València signades amb Zayyan ibn Mardanix, entrant triomfant a la mateixa acompanyant el seu espòs el 9 d'octubre de 1238.

En les diferents versions -com hem vist- dels testaments de Jaume I, en què sempre va intentar afavorir els seus fills, i enemistant a Jaume amb el seu primogènit i hereu Alfons hagut amb la primera esposa Elionor de Castella.

La reina Violant va morir de febres estant en el santuari de Sala, prop de la ciutat d'Osca, l'any 1251. Probablement aquestes li van ser encomanades pel

seu fill petit l'infant Ferran, al que havia vetllat fins la seva mort. De totes maneres la seva salut estava molt deteriorada, pels continus parts, la vida agitada de viatges i trasllats en temps de campanyes guerrerres.

Havia fet testament el 12 d'octubre de 1251. El rei era al seu costat. Podem veure en aquesta peça d'últimes i darreres voluntats que no va deixar cap punt a tractar. Des de la disposició d'ànimes dins el repartiment de tots els seus béns- fins i tot de les possessions que tenia a Hongria-, dels que en eren benefactors els seus fills -com sempre-, demanant al rei que els protegís i salvaguardés una vegada ella morta. I això ho va disposar després de setze anys de convivència amb el Conqueridor. No se sap la data exacta de la seva mort, però es probable que morís aquest mateix dia que va testar o molt poc després.

Havia escollit la seva sepultura al monestir de Vallbona de les Monges, del qual era i havia estat benefactora, però les seves restes no hi foren traslladades fins l'any 1275, vint-i-quatre anys després de la seva mort¹⁴. El seu sepulcre és adossat al mur de la dreta del presbiteri, alçat sobre dues pilastres decorades amb sengles creus patades d'or inscrites en cercles de gules, té la caixa de pedra rogenca i la coberta de pedra blanca a dues vessants. La coberta està decorada també amb una creu patada però més gran que les dels pilastres i sense color. El sepulcre a més conté les armes reials del seu espòs el rei En Jaume, al lateral visible i als dos extrems de la caixa.

Aquest sepulcre fou restaurat l'any 2002 pel govern d'Hongria, amb un cost de 12.000,00€. ■

¹³ El primer testament fet l'any 1241, el primogènit Alfons heretaria Aragó i Catalunya, és a dir l'herència peninsular del seu pare, i Pere hauria València, les illes Balears, el Rosselló i la Cerdanya. Però l'any 1243, nascut en Jaume, la reina li obligà a canviar-lo. Pel nou testament concedia a Alfons sols Aragó, a Pere Catalunya i València -la part més important- i les Balears a Jaume. I encara va d'haver fer un altre testament al néixer un nou fill, l'any 1248, en Ferran, que per sort pels altres germans va morir aviat, l'any 1251, any en què també morí Violant. Aquestes morts va propiciar la redacció de l'últim i darrer testament dat l'any 1260, anys en què també va morir Alfons, però definitivament el repartiment és donà o tingué lloc l'any 1262. A Pere li concedia Aragó, València i Catalunya i a Jaume les Balears, el Rosselló, la Cerdanya i el Conflent.

¹⁴ Així hi consta en una inscripció al lateral visible del seu sepulcre: Fuit translata donna Violans regina Aragonum anno 1275. Un dels seus biògrafs, F.O. Brachfeld, diu que va ser-hi enterrada el mateix mes d'octubre de 1251.